

V. Busa Margit

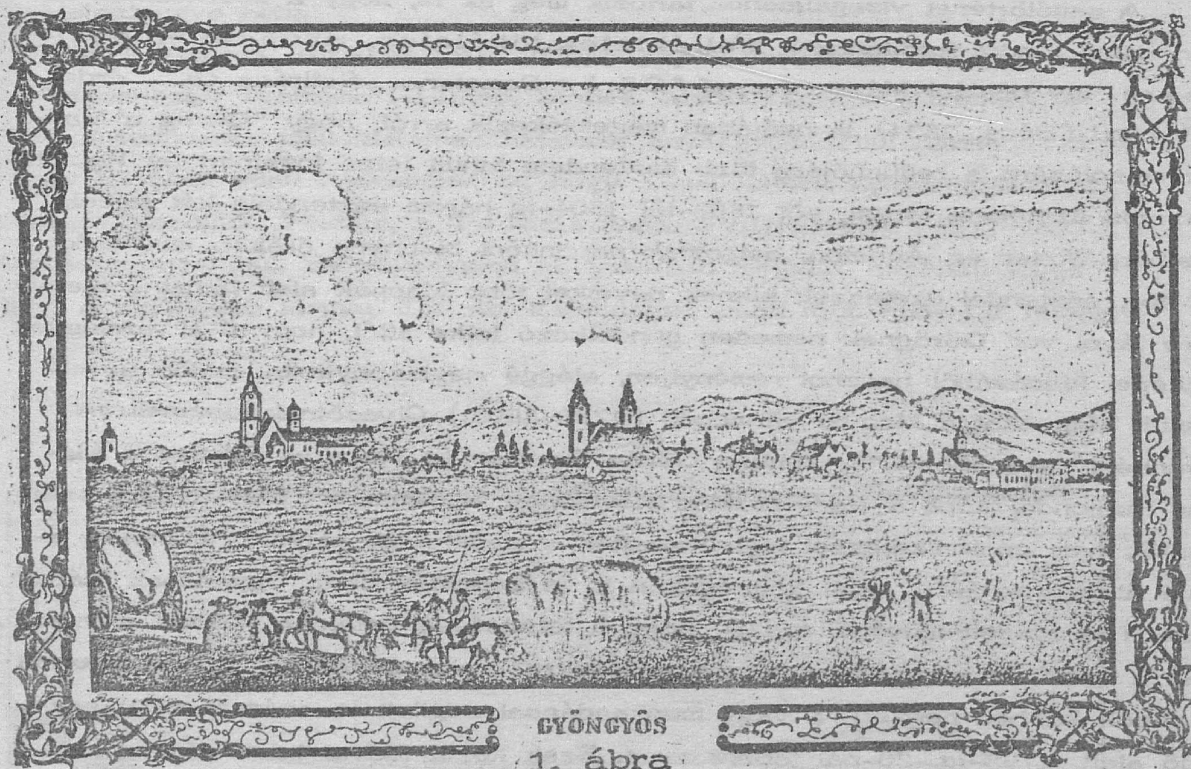
A XVIII-XIX. SZÁZADI MAGYAR HIRLAPOK ÉS FOLYÓIRATOK MELLÉKLETEINEK TUDOMÁNYOS ÉS MŰVÉSZETTÖRTÉNETI FORRÁSÉRTÉKE

A magyar nemzeti sajtóbibliográfia sorozatának (1705-1919) első kötete, az 1705-1849. évben, a történelmi Magyarországon megjelent hirlapok és folyóiratok adatainak kézikönyve, a sajtó alá rendezés utolsó munkálataihoz érkezett. Az első kötetben nyilvántartott mintegy 1050 periodikum bibliográfiai címléírását 55 könyvtár periodikum-állományának lelőhely-nyilvántartó jegyzéke egészíti ki. Vagyis 34 budapesti és 21 vidéki könyvtár anyagának nyilvántartása segíti különösen a vidéki kutatót, hogy a lakóhelyéhez közel eső könyvtárban is megtalálja azt a forrásmunkát, amit eddig talán csak a távoli, budapesti nagykönyvtáraktól remélt. A kötet részletesebb ismertetése megjelent a Könyvtári Figyelő 1964. 3-4. számában, (142-144.p.), de ott kevés szó esett a periodikumok mellékleteinek forrásértékéről.

Ebben a cikkünkben szeretnénk a kutatók figyelmét felhívni arra, hogy a periodikumok bibliográfiájával egyenlő értékű a hirlapok és folyóiratok mellékleteinek bibliográfiai számbavétele és könyvtári lelőhely-nyilvántartása is. Ezek a mellékletek (metszetek, látképek, arcképek, térképek, zeneművek, felhívások, röpiratok, stb.) a periodikumoktól független lapszámozással, vagy lapszámozás nélkül jelentek meg, de természetesen éppen olyan szorosan hozzátartoznak a periodikumokhoz, mint a könyvekhez az illusztrációk. Nem vitatható, hogy amint a könyvek címléírása nem lehet teljes a mellékletek feltüntetésének nélkül, úgy a sajtóbibliográfia sem lehet teljes a mellékletek nyilvántartása nélkül. Mégis, a periodikum-mellékletek valóságos kincseshányójának feltárására mindeddig nem történt kísérlet sem. Bizonyos, hogy nincs olyan tudományág, amely ne találna meg a maga érdeklődési területét a mellékletek sokfélesége között és nincs olyan periodikum, akárcsak egyetlen évfolyam is, amelynek valamennyi melléklete egy-egy könyvtárban hiánytalanul megvolna. Sajtótörténeti szempontból sem hanyagolható el a mellékletek figyelem-

bevétele, mert sok esetben éppen a mellékletek kiadásával vált népszerűvé, elterjedté egy-egy folyóirat. Amíg magának a periodikumnak nincs második kiadása, addig mellékletei gyakran másodszor is megjelennek. Például, Vahot Imre Magyarország és Népei Eredeti Képekben című, 1846-1848. évben élt, legelső statisztikai folyóiratunknak valamennyi melléklete másodszor is megjelent. Az Országos Széchényi Könyvtár állományának három példányán a mellékletek címének más-más a szövegezése is. Valamennyi melléklet színes kőmetszet, érdeemes az 1846. év anyagát áttekinteni, hogy lássuk, milyen tárgyú képanyag nyerte meg a nagyközönség érdeklődését.

1. sz: "Tátra K. Lomnicztól." Látkép. Rajz. Medve Imre, lith. Fahrmbacher, ny. Höfelich
"Kassai S. Erzsébet-egyház." Látkép. Fest. Medve I., metsz. Rohn E., ny. Walzel A. F.
"Egri népviselet. Az Ivó." Kosztümtörténet. Rajz. Medve I., ny. Walzel.
2. sz: "Fiume". Látkép a város címerével. Rajz., metsz. Rohn E., ny. Walzel A. F.
"Murányvár". Látkép. Rajz., metsz. Medve I. után Grimm V., ny. Walzel A. F.
"A csikós a hortobágyi pusztán". Kosztümtörténet. Rajz., metsz. Pérlaszka D., ny. Walzel A. F.
3. sz: "Eperjes". Látkép a város címerével. Fest. Medve I., ny. Walzel A. F.
"Diós-Győri vas hámorok". Látkép. Fest. Medve I., ny. Walzel A. F.
"A végvidéki horvát határőr és családja." Kosztümtörténet. Rajz., metsz. neve nélk., ny. Walzel A. F.
4. sz: "Eger. Főegyház, Piacz, Fürdő, Török mecset, Liceum tere, Ciszterciták háza, Érseki lak." Kilenc látkép. "Igazg." Grimm V., ny. Walzel A. F.
"A zsámbéki régi góth-modorú egyház romjai". Látkép. Forscht F. után rajz., metsz. Rohn E., ny. Walzel A. F.
"Muzslai köznép Esztergom vármegyében". Kosztümtörténet, háttérben az épülő esztergomi bazilika. Rajz., metsz. neve nélk., ny. Walzel A. F.
5. sz: "Bártfa város és a bártfai fürdő". Két látkép a város címerével". Fest. Medve I., ny. Walzel A. F.
"Tiszaháti népviselet". Kosztümtörténet. Rajz., metsz. neve nélk. ny. Walzel A. F.
"Gyöngyös (a Mátra tájával)" - "Parádi csevice fürdő". Két látkép. Rajz. Medve I., metsz. Fuchsthaller A., ny. Walzel A. F. (1. sz. ábra.)

GYÖNGYÖS
1. ábra

Ugyancsak a Magyarország és Népei Eredeti Képekben című folyóirat 1846. évi 3. száma alsó borítólapjának verzőjén hirdetés jelent meg arról, hogy a szintén Vahot Imre szerkesztésében kiadott Pesti Divatlap (1844–1848.) mellékletei könyvalakban megjelentek, első kiadásuk el is fogyott és a még megmaradt számokból újabb kiadást terveznek: "Rendkívül olcsó s érdekes képcsarnok. Miután a Pesti Divatlapnál megjelent szinpadi és arczképek teljes számu albuma már mind el kelt, de néhány képből még több vagy kevesebb példány fennmaradt, ezekből ismét egy érdekes album van összeállítva, melly a következőket foglalja magában: Czuczor, Garay, Kovács Pál, Nagy Ignác, Petőfi, Rózsavölgyi, Szigligeti, Vachott Sándor, továbbá Egressy mint Coriolán és Garrick, Füredy mint Zsobry, Laborfalvy Róza mint Bornemisza Anna, Lendvayné mint Julia, tehát 12 kép. Ára csak 1 f. 20 kr. p.p. Ezen album egyedül Emich Gusztáv könyvárusnál s a Pesti Divatlap szerkesztő hivatalában kapható!" Folytatólagosan olvashatjuk, hogy a szerkesztők éppen a mellékletek hirdetésével remélnék a folyóiraatra újabb előfizetőket gyűjteni: "A Pesti Divatlap. . . jövő félévben 6 igen pompás műmellékletet fog e lap mellett Barabástól megjelentetni, s az új előfizetők a Bartha mint Zrinyi című képet s a pesti redoutterem rajzát is megkapandják."

A sajtótörténet vizsgálatához tartozik még az is, hogy a szerkesztők milyen nagy gondot fordítanak a mellékletek tökéletes, művészi elkészítésére. Így például Márton József "Görög Demeter. . .életirása és. . .érde-
mei" című (Bécs, 1834) munkájában megemlékezik arról, hogy "Görög a' Mappák rajzolására 's reductiójára több esztendeig tanult jeles Inzsinórt és Rajzolót bizonyos fizetéssel tartott, sőt 1802-től 1804-ig három esztendeig két rajzó Inzsinór, Winter és Agneton, dolgoztak naponként bizonyos órákon, mindenik 600 for. esztendei fizetéssel; kiknek neveiket több Mappák alatt láthatni. Meny-nyire távol volt Görögnek nemesen gondolkozó lelke attól, hogy ő a' Vármegyék földképei kiadásából hasznot reményljen, eléggé megbizonyította, midőn az elkészült Mappákat a' Magyar Hirmondó (1780-1803.) Olvasóinak kiszíneltetve egyenként megküldözte." Azonban Görög Demeter és Kerekes Sámuel a Magyar Hirmondó, utóbb a Hadi és Más Nevezetes Történetek (1789-1791.) szerkesztői, nem csak fizetéssel foglalkoztatták a mellékletek művészeit, hanem anyagi áldozatok árán, saját költségeikön ki is képezték őket. Ugyancsak Márton József fent idézett művéből tudjuk, hogy a tehetséges fiatalokat, akiket "a' rajzó, metsző, festő és könyvnyomtató mesterségekre. . .magok tanítottak, részszerent tanulások közben pénzel(!), vagy munkaadással segítettek, számuk négy esztendő alatt, 1793-ig, 20-nál többre ment. Ezek közül idővel jeles mivész mesterek váltak, mint: Falka, Budán a' typographiai szép betűk metszője; Junker, Bétsben a' legszebb írásmetsző; Bikfalvi, és Czetter, igen jeles rézmetszők, - kik közül az utolsó idővel Oroszországba költözött, - s' többek mások." A Hadi és Más Nevezetes Történetek összesen 58 melléklete közül már néhánynak a felsorolása is jól illusztrálja, hogy milyen képanyagért hoztak annyi áldozatot a szerkesztők:

1789. 1. szakasz

"Uj Orsova és az azt ostromló tábor fekvése 1789." Látkép. Szines. Metsz. neve nélk.

"Tüzi testek ábrázolása". Szines. Metsz. neve nélk.

"Tábori Ágyúk. Az ágyú tsőnek főbb részei". Szines. Metsz. neve nélk.

"A' Római, Orosz, s Török Tsászárok között folyó hadakozásnak teátroma 1789." Szines térkép. Metsz. Junker.

"Peretz Golyóbis." Metsz. Lakner.

"Nándorfejérvára" és az azt ostromló tábor fekvése. Térkép. Metsz. neve nélk.

"Mozsár Ágyúk." Szines. Metsz. neve nélk.

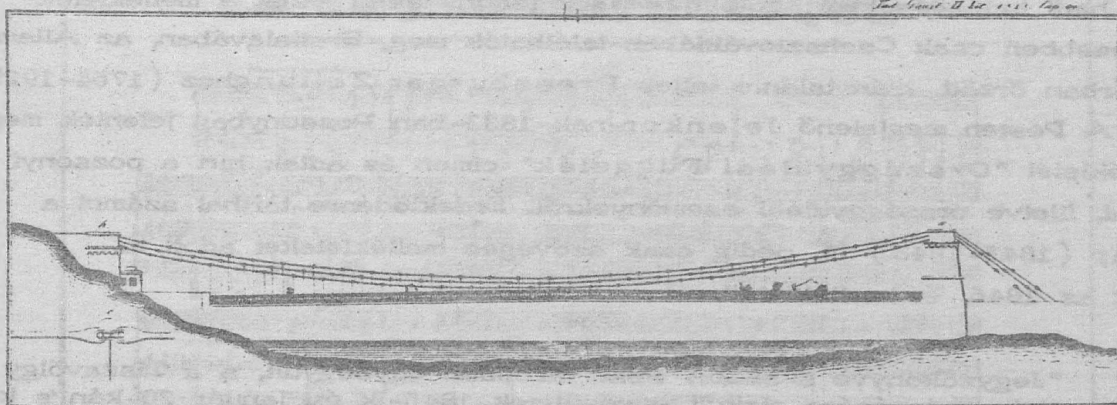
"Mint masiroznak az Ágyusok és a' segítők Handlager egy 6 fontos ágyuval." Szines. Metsz. Tzeter (Czetter),

"A! Martinjesti táján esett ütközet helyeinek ábrázolása. "Térkép. Színes. Metsz. neve nélk.

"Hadik András. Arckép." "Irta" Bikfalvi Kóré, metsz. Márk.

"Hadakozás Teátroma". Látkép. Színes. Metsz. Tzetter (Czetter.)

A periodikumok mellékleteinek hatalmas anyaggyűjtéséből bármelyik hír-
lap, vagy folyóirat adatait kiemelhetjük, hogy a mellékletek nyilvántartásának
fontosságát igazoljuk. Például, a Tudományos Gyűjtemény (1817-1841.)
ha nem is hiánytalanul, de valamennyi könyvtárban megvan, azonban teljes
példány, a különböző tárgyu, 156 db. melléklettel, csak több könyvtár lelőhely-

Egy függő Lánchíd ábrázolása.

"Egy függő Lánchíd ábrázolása"

Melléklet Trattner Károly "Egy függő-hídnak felállításáról Buda és Pest között"
c. tanulmányához (Tudományos Gyűjtemény. 12. évf. 1828. II. köt.)

2. ábra

nyilvántartásával rekonstruálható. Még nehezebb a mellékletek adatgyűjtése
például a Der Spiegel (1828-1852.) esetében. Ez a folyóirat csak kevés
könyvtárban található és több melléklete van mint a Tudományos Gyűjtemény-
nek, szám szerint 173 darab. Azonban nem is a számszerűség a fontos.
Táncsics Mihály lapjának, a Munkások Ujságának (1848.) csupán há-
rom melléklete van és ezek csak vidéki könyvtárakban találhatóak. A Debrecen
Református Kollégium Nagykönyvtárának tulajdona a 3. számhoz tartozó, első
melléklet: "Keresztszeghy Antal: Magyarhon' átalakulása iránti eszmék." Kez-
dősor: "Magyarok. 1848. mártius 14-ik napján elmentek a magyarok. . ." Az

5. számhoz tartozó második melléklet Keszthelyen a Helikon Könyvtárban van meg. Irta Ábrányi Alajos, címe "Polgártársak", kezdősora: "Magyar nemzeti eredetiségünk, magyar szabadságunk veszedelmében forog. . ." Ugyancsak a Debreceni Református Kollégium Nagykönyvtárában őrzik a 7. számhoz tartozó, harmadik mellékletet. Ez Várfoki verse, címe "Nemzetőri Harc-Riadal", kezdősora "Fel fel riadal, Leng a zászló, Zeng a dal. . ."

Válamennyi melléklet unikum, hiszen elszakadt a főlaptól; a szép metszet, látkép, arckép bekertezve a falra került, a zenemű a zongorára, a szőlőültetést, vagy az állatok gondozását magyarázó rajz elkallódott munka közben a falusi gazda kezén. Azonban nemcsak a képmellékletek lehetnek érdekesek, mert a szöveges mellékletek közül mellőzhetjük-e például a Napoleon-korabeli hadi tudósításokról szóló híradások feltüntetését? Ezek a mellékletek legteljesebben csak Csehszlovákiában találhatók meg, Bratislavában, az Állami Levéltárban őrzött, hiánytalanul teljes Pressburger Zeitunghoz (1764-1929.) kötve. A Pesten megjelenő Jelenkor-nak 1833-ban Pozsonyban jelentek meg a mellékletei "Országgyűlési Függelék" címen és adtak hirt a pozsonyi politikai, illetve országgyűlési eseményekről. Érdeklődésre tarthat számot a Hetilap (1845-1848.) is, pedig csak szöveges mellékleteket adott ki. Lássuk az 1846. év mellékleteit:

- L. 6. sz.: "Jegyzőkönyve a' sz.kir. Pest Városban egybegyűlt, 's a' Tiszavölgy vízi rendezésére alakult egyesületek 1846-ik év január 20-kán 's következő napjain tartott középponti üléseinek. . ." (8 p.)
- L. 23. sz.: "Hivatalos tudósítás a pesti józsef-vásárról. Vásári árjegyzék."
- L. 49. sz.: "Hivatalos tudósítás a pesti Medárdi vásárról. Vásári árjegyzék."
- IL. 70. sz.: "Hivatalos tudósítás a pesti Jánosfő-vételi-vásárról. Vásári árjegyzék."
- IL. 89. sz.: "A Vukovár-Fiumei vasut ügyében. Gróf Batthyányi Kázmér a vukovár-fiumei vasutra egyesült társaság elnöke, Kossuth Lajos azon társaság pesti bizottmányának képviselője." (8 p.)
- IL. 103. sz.: "Hivatalos hirdetmény és kérelem a' vukovár-fiumei vasut ügyében. Pesten. nov. 26-kán 1846. A' vukovár-fiumei vasutra egyesült társaság nevében gr. Batthyány Kázmér elnök, Kossuth Lajos képviselő." (2 p.)

Nem lehet teljes egy szabadságharc korabeli ujság bibliográfiája a mellékleteként kiadott hadi jelentések, illetve rendeletek feltüntetése nélkül. Az anyaggyűjtésből válogatás nélkül ragadjuk ki a betűrendben legelső folyóiratot: az Ábrázolt Folyóirat, utóbb Képes Ujság mellékletei:

9. sz. "Értesítő". Hirdetési melléklet.
20. sz.: "Május 2ki városi közgyűlés részleteinek hü rajza, czáfolat és felhívás: Hivatkozás a 19. szám Abau-i-kassai napi események c. ra-

vatra, többek nevében: Régen György, Ertly János, Kerekes György, Wandraschek Károly."

21.sz: "A Képesujság 20-ik számához mellékelt, Május 2-ki városi közgyűlésnek rajza, - Czáfolat- és felhívásunkra. . . Klestinszki Lászlótól felelet és nyilatkozat közöltetik. . ."

21.sz: "La jeune république. . . Parole de M.P. Dupon. Musique de Madame Pauline Vairdot." Kezdősor: "Paris est sorti de tom-l'eau, En renversant la sentinelle. . . Procédés d'E. Duverger." Francia forradalmi induló. (3. ábra) ..

LA JEUNE RÉPUBLIQUE

Paroles de M. P. DUPONT. — Musique de madame PAULINE VAIRDOT.

Morceau de concert.

FRANÇOIS.

Pa-ri est sor-ti de tom-l'eau En ren-ver-sant la sen-ti-nel-le; Il ré-pand la lan-té-nee-ve-lle, Sa-clé-
me comme un Châ-te-lain-neux Nombes de lui, c'est-à-dire, la-elle. Y'a-bonne, ché-que, bon-tes de out-ure! Ap-tes-que à
sua les pa-ys Com-ment la Fran-çe a se-re-ve-ille Com-ment la Fran-çe a se-re-

CHOEUR.

ve-ille. Pen-sons, ve-nons de tou-te-part Volez la Ré-pu-bli-que mor-tel-le Fran-çe, ve-nons de tou-te-part Volez la ré-pu-
bli-que nou-ve-ille. Hous-tes au-tes qu'elle est grand-est bel-le. Pe-sons de bi-en-ve-nir au-tes, Fran-çe, Fran-çe.
bli-que nou-ve-ille. Pen-sons de bi-en-ve-nir au-tes, Fran-çe, Fran-çe.
bli-que nou-ve-ille. Pen-sons de bi-en-ve-nir au-tes, Fran-çe, Fran-çe.

24. sz: "Előfizetési meghívás. Képesujságra, mint első, 's aránylag igen olcsó disz munkára. . . Tudósítás. . . Késmárk," 1848. május 28. Hunfalvi Pál ismeretlen recenziója.

Művészettörténeti szempontból jelentős, hogy a hirlapok és folyóiratok képmellékleteinek feltárásával ismerjük meg a mellékleteket készítő művész eddig figyelemre sem méltatott, vagy teljesen ismeretlen munkáját. Érdeemes végignézni, hogy kik és mit dolgoztak a Magyar Életképek (1843-1848.) utóbb Életképek számára:

1845. 3. sz: "Gróf Dessewify József. Arckép. Fest. József Ender, lith. J.B. Clarot, ny. Steimle Bécs."
9. sz: "Szontagh Gusztáv. Arckép. Rajz., metsz. Barabás, ny. Walzel Agost Frigyes."
11. sz: "Gellérthegyi mulatság husvéthétfőn. Genre-kép. Rajz., metsz. Barabás, ny. A.F. Walzel."
14. sz: "Uj Terv Mátyás Király Emlékére. Rajz. Wagner, metsz. Perlaszka és Marko Casagrando."
24. sz: "Átszállítási jelenet a Dunán. Genre-kép. Rajz., metsz. Barabás, ny. A.F. Walzel."
26. sz: "Harkány Fürdő. 1845-ki aug. 14 kén itt tartott Természet-vizsgálók gyűlésének emlékeül. Látkép. Szines. Metsz. neve nélk., ny. A.F. Walzel."
24. sz: "Tervezett alagut a budai várhegyen keresztül. Alagut kettős átmenettel. Alagut egyszerű átmenettel." Rajz. Steinruker, metsz. Perlaszka.
25. sz: "Kecskeméti nép-viselet. Kosztümtörténet. Rajz., metsz. Perlaszka, ny. Steinruker."

Az Életképek kottamellékleteiből is felsorolunk néhányat:

1844. I.5. sz: "Vörösmarty Mihály: Tót deák dala. Kezdősor: Ha kedvem elborul mert pénzem nincs. . . Zenéjét szerzé Thern Károly.
- II. 4. sz: "Kölcsey Hymnus. Muzsikára téve Travnyik Jánostól."
11. sz: "Kortesdal Czuczortól, zenéjét szerzé Thern Károly. Kezdősor Magyar ország az én hazám. . ."
15. sz: "Honfi álmái. Svastits Nep. Jánostól. "Kotta szöveg nélk.

Nem azért esett választásunk e néhány folyóirat mellékleteinek bemutatására, mintha valamennyi folyóirat mellékletei nem volnának ilyen érdekesek, hanem mert a sok közül néhányat ki kellett ragadnunk, hogy lássuk, milyen széleskörű érdeklődésre számíthat egy-egy folyóirat éppen a mellékletei miatt.

Korunk tudományos kutatásának színvonalára és a könyvtári olvasószolgálat során jelentkező igények egyaránt megkövetelik, hogy a periodikumok mellékleteit forrásértéküknek megfelelően minél teljesebben tárjuk fel.